

Историја

Нема сумње да је Велико Градиште град са богатом и вредном културно историјском традицијом и бројним особеностима које су се дуго памтиле и препричавале. Настало у време Римљана, имало је веома динамичну и занимљиву историју.

Саму историју смо, ради лакшег прегледа, поделили на више периода:

- **Доба Пинкума (Римско Доба)**
- **Средњи век**
- **XVI –XVII век**
- **XIX век**
- **Први светски рат**

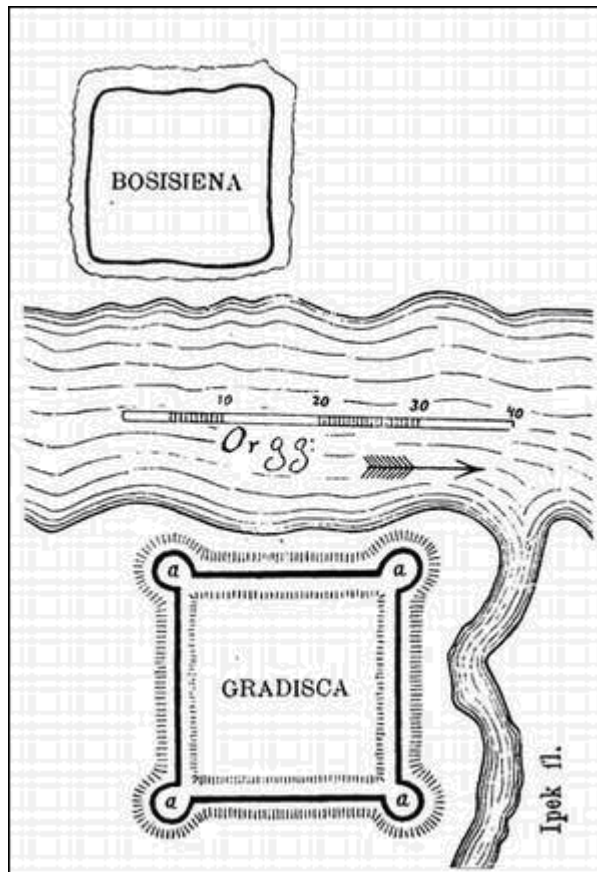
Доба Пинкума (Римско Доба)

У првој половини првог века трагајући за рудама у ове крајеве дошли су и Римљани. За четири века живљења на овим просторима саградили су многа мања и већа утврђења око којих су се развили градови. Каже се да су на сваком природно лепом месту правили своје насеобине повезујући их добрим саобраћајницама.

И овде, на ушћу Пека у Дунав, Римљани су подигли камено војно утврђење – каштел. На овом месту пружао се пешчани рт који је, по свој прилици, предстваљао једини виши део земљишта које су окруживали Дунав, Пек и околне баруштине. Тако је Пинкум, осим географског, имао и стратешки значај. Сва ова утврђења, са мањим или већим насељима која су се уз њих формирала, улазила су у састав Горње Мезије чије је седиште било у Виминацијуму, данашњем Костолцу.

По [Табули Понтингеријана](#) (Појтингерова табла, Римска путна карта света, [лат. *Tabula Peutingeriana*](#)) наводи се да се 12

миља од Виминацијума, на војничком путу који води за Сиррае (Голубац) налази Пинкум, веома важно војно утврђење. Претпоставља се да је то истовремено био и значајан трговачки, занатски па и рударски центар.

Izgled kovanog novca u Pinkumu
Miloje Vasić "Pinkum ili Veliko Gradište",
STARINAR Srpskog Arheološkog Društva,
godina 11, knjiga 1 i 2, Beograd 1894.

У почетку свог оснивања и Пинкум као и остала насеља имала су сва исту важност. Али, богата долина поред реке и пут који је њоме водио издигли су овај мали градић. Свој највећи успон – своје златно доба овај град је доживео за време римског цара Хадријана. Наследивши ратоборног претходника, цара Трајана, Хадријана је мудрог владавином настојао да очува стечено богатство и сав се посветио унутрашњем уређењу земље. За разлику од Виминацијума који је био минципијум, Пинкум је уживао наклоност и самог цара, који га је и сам посетио око 117. године. Пинкум је у то време био рударски центар који је у административном погледу био изузет из управе провинцијског префекта и директно потчињен цару.

Ипак, највећи куриозитет овог римског града је што је у њему кован и посебан бакарни новац. По величини он спада у групу „мале бронзе“. Због своје реткости овај мали новчић величине 15 или 19 mm за нумизматичаре представља изузетно богатство. Зна се да постоји само пет примерака који се налазе у Бечу, Берлину, Лондону и Београду.

Везано за Пинкум стоји и сведочење Прокопија да га је у IV веку обновио цар Јустинијан, када је то учинио и са осталим

римским градовима на Дунаву. Неизвесно је да ли је у питању било само ојачање, проширење или обнављање од ранијих деструкција.

Честе сеобе народа нису ни овај крај оставиле на миру. После Хуна и Авара у VI и VII веку долазе Словени.

Средњи век

У средњем веку наш крај, тј. Пек, Подунавље, Стиг и део Поморавља сачињавали су област Браничево. Тако се звао и главни град по коме је и читава област добила име. Подигнут је највероватније на остацима римског Виминацијума. Чињеница да су се о њега отимали Мађари, Бугари и Грци, потврђује велики значај овог лепог и богатог града који је због тога често био рушен и пљачкан.

Крајем XIII века власт у Браничеву преузимају одметници браћа Дрман и Куделин чије је седиште било у граду Ждрелу код Петровца. Они су одбили напада Мађара, па потом и напад краља Драгутина, али кад је дошао краљ Милутин поклекли су и овај крај је 1291. године припојен областима којима је управљао Драгутин. Тада је Браничево ушло у састав српске средњовековне државе. Овome се успротивио бугарски краљ Шишман, упао у Србију, али је код Видина био потучен. У служби Дрмана и Куделина били су житељи нашег села Кумана.

После смрти цара Душана 1355. године Браничевом је завладала властелинска породица Растисављевић, али за кратко јер их је убрзо покорио кнез Лазар припојивши и Браничево својој држави.

Из времена кнеза Лазар остала нам је Раваничка хрисуља или познатија као Раваничка повеља. Кнез Лазар је 1381. године кроз дародавницу основао манастирско властелинство које је чинило 146 села, два засеока и три црквене метоне и то је поклонио Раваници. Поред осталих, у овом документу спомињу се области Браничево и Пек. У области Браничева спомиње се 9, а у

Пеку 13 села.

Године 1432. угарска војска прешла је Дунав код Пожежена и dospела до Крушевца где је спалила турске шајке. Међутим, ојачана турска војска наступала је до Видина. Обе су прошле преко Браничева и опустошиле га. Деспоту Ђурђу после тога није преостало ништа друго но да га уступи Турцима. Забележено је да је овим крајевима прошла и Велика војска Хуњади Јаноша 1448. године, у народној песми познатог као Сибињанин Јанко.

По освајању нових територија у овим областима Турци су установљавали своју власт, извршили попис насељених места и становништва ради утврђивања фискалних обавеза и поделе земље на тимаре и зеамет које су неретко додељивали за ратне заслуге истакнутим личностима. Тако је турски султан, негде око 1460. године, Браничевски субашлук, као награду за ратне заслуге, доделио Аги бегу Михајлоглоу који је нешто пре тога био на положају у Видинског Санџак бега. Седиште овог браничевског субаше било је једно време у Голупцу.

Осам година после пада смедерева 1467. године сачињен је поименични тефтер. Упоређивање са пописом из Раваничке повеље говори да је највећи број насеља задржао свој стари назив. Овде се спомињу као две Граничне области Пек и Лучица. Иако је српска држава пропала, борбе против Турака се настављају и из суседне Угарске где су се склонили последњи Бранковићи.

Турске чете често су прелазиле и преко Дунава пљачкајући села и градове, па је тако на турско-угарској граници текао „необјављени пљачкашки рат локалних заповедника а све са основним мотивом да се додје до што већег и богатијег плена“.

Тако је 1460. године, новембра месеца, дошло до сукоба између одреда генералног капетана Угарске за борбу против турака Михајла Силађија, познатог у народној песми као Свилојевић, а у турских одреда код Пожежена на Дунаву. Силађи је, тешко поражен, и сам био заробљен. Угледног заробљеника Турци су послали султану у Цариград. Изгледа да су покушавали да преко

њега добију Београд, али без успеха јер је Силађи почетком 1461. године погубљен у Цариграду.

Да би заштитили границу од упада угарских чета, Турци су по освајању српске државе, у пограничном делу према Угарској, у свој одбрамбени систем укључивали и домаће хришћанско становништво дајући им у задатак да обавља стражарску службу. И становници села Градишта имали су обавезу да чувају прелаз на ушћу Пека у Дунав. Како је ово био важан прелаз, Али бег Михајоглу подигао је каштел у који је сместио своје мартолосе.

На ушћу Пека у Дунав још раноримски извори спомињу камено војно утврђење „Пинкум“, али се спомиње и турско утврђење, што наводи на претпоставку да је Али бег на овом темељу зидао свој, или је пре постојећи, римски каштел само ојачао. Мартолоси су специјална врста војника граничара, чувара тврђава и шајки, регрутованих углавном из састава хришћанских породица. Мартолоси су имали месечну плату, а њихова домаћинства била су ослобођена давања ушура, ресмова и авариза.

XVI – XVII Век

Мада поробљени од Турака, код српског народа и даље је тињао слободарски дух. И најмањи трачак наде који је наговештавао збацивање турског јарма, дочекиван је раширених руку. И у борбама које су вођене између Турске и Аустрије, житељи ових крајева интимно су се стављали на страну Аустрије. После Пожаревачког мира, 1718. године, кад су Турци изгубили Београдски пашалук, да би онемогућили снабдевање аустријске војске, Турци започињу невиђено пљачкање и пустошење Србије. Слика која је остала наводила је на помисао да је то само „земља брда и шума“.

Долазак Аустријанаца одмах је донео и нову организацију власти тако што су створене управно финансијске области – дистрикти.

Тако је формиран и „Градиштански дистрикт“ од 13 насељених и 5 опустелих места. И Рамски дистрикт од 15 насељених има 2 опустела села. На челу дистрикта стајао је провизор кога је замењивао ишпан, а ту су била и по 2-3 службеника са потребним бројем служитеља и пандура. Чиновници су, по правилу, морали знати српски језик што је била реткост јер су службеници долазили по казни. Неретко, били су то и окорели пљачкаши па је Србима било теже но под Турцима.

Званичним пописом који је извршен 1721. године у Градиштански дистрикт улазе, поред Великог Граишта, Влашки до, Мало Градиште, Зеленика, Печаница, Триброде, Клење, Кусић, Макце, Мишљеновац, Раброво и Шумово. Као ненасељена места наводе се: Десина, Камијево, Пожежено и Средњево.

Од царских прихода веома значајан је био приход од продаје соли. Продаја соли била је државни монопол. Београд је био главна станица, а филијале за његову продају биле су у Пожаревцу, Шапцу, Градишту и Ваљеву.

Нови рат између Аустрије и Турске почиње 1787. године који је у нашем народу познат као Кочина крајина. Из тог периода посебно ће се памтити ноћ уочи 9. фебруара 1788. године. У Раму и Великом Градишту она је запамћена као ноћ страве и ужаса. Те ноћи изненада је један одред аустријске војске из Нове Паланке напао турске шајке у пристаништу Рама. Јака пуцњава и велика пламена буктиња од шајки деловали су веома стравично. Изненађена турска војска готово да није ни пружила отпор. Разјарени аустријски војници убијали су и палили све пред собом. Овакав напад потом је извршен и у Градишту где су такође спаљени сви бродови. Ово је унело велики страх код турског становништва. Већина је после овога напустила Рам, Градиште, Голубац и Добру и сигурност потражила у Пожаревцу.

XIX Век

У првом српском устанку учествовао је велики број житеља Печке нахије. Треба знати да је Велико Градиште било једно од првих ослобођених места. По јунаштву, прича се да се посебно истакао Тома Јовановић, кога је због јунаштва Карађорђе посебно ценио и именовоао за свог војводу. После ослобођења Пожаревачке нахије од Турака, према причању Милоша Панића из Сиракова, у знак захвалности, Карађорђе је војводи Томи поверио да управља Градиштем.

После пропасти I српског устанка 1813. године, настали су црни дани за српски народ. Турска војска претворена у руљу пљачкаша сејала је пустош, остављајући згаришта за собом. На вест да Турци долазе, народ је бежао у шуме и Дунавом, преко границе у Аустрију, не би ли тако спасли живу главу. Са упадом Турака земљом се разлегао лелек и вапај.

После познате Ђакове буне кнез Милош је преузео мере ради сређивања унутрашњих прилика завођењем реда и безбедности. Наредио је да се ислеђују кривице, прогоне криминалци као и политички противници и незадовољници који роваре против власти, распирују бунтовнички дух и незадовољство. Ради спровођења ових мера створио је и веће војне групације. Тако је, априла 1825. године, у Пожаревачкој нахији опставио главне буљубаше, Ивка из Пожежена за Кнежевину Рамску, Печку и Речку, а Станка Даничића из Кочетине за Моравску и Млавску.

Велико Градиште 1826. године посетио је наш познати списатељ Јоаким Вујић. Том приликом он је између осталог забележио: „Ова варошица лежи на реки Дунаву и може мати до 200 домова. Има равно и неке дућане, симирџинице и механе, пак сваке недеље и празника овде бива вашар. На среди ове варошице налазе се једна црква која је многократно била од Турака попаљена и робљена и опет оздрављена... Преко пута налази се добро уређена школа са 30 ученика и учитеља“.

Тридесетих година долази до изражаја покрет уставобранитеља формиран од представника богатих трговаца, грађанске и војне бирократије, који је имао за циљ да ограничи власт и самовољу кнеза Милоша, тражећи да донесе устав. После буна Милета

Радојковића, кнеза ресавског и Милоја Здравковића, кнеза Јагодинског, кнез Милош је 1835. године донео Сретењски устав. Међутим против овог устава били су Турска као сизерен, Русија као покровитељка а и суседна Аустрија, па је он укинут после само месец дана.

вође уставобранитеља Тома Вучић, Аврам Петронијевић и Илија Гарашанин успели су да Турска у виду хатишерифа да нови устав Србији који је назван Турски устав из 1838. године.

У огорченој борби против овог устава Милош је морао да поднесе оставку на кнежевско достојанство и 1839. године напусти Србију. На престо долази његов син Милан који је преко намесника на власти био само месец и по дана. Умро је, те на власт долази његов младји брат Михајло.

Време владавине кнеза Михајла је време новог препорода у земљи које се одразило и на прилике у самом Великом Градишту које у много чему предњачи у односу на суседна места. Године 1859. уследиће нова организација државне управе. Од Рамсе до Печке кнежевине формиран је Рамски срез са седиштем у Великом Градишту. У то време забележено је да је Градиште имало 397 домова.

У другој половини XIX века за срез рамски народни посланици били су Сава Обрадовић из Велико Градишта и Иван Милановић из Кличевца. Посланик Сава Обрадовић крајем јануара 1880. године ставља предлог Народној скупштини да се Великом Градишту одобри да наплаћује калдрму (таксу за улазак возила у варош) да би се од прикупљених пара утврдила обала Дунава и тако припремила изградња пристаништа.

Народна скупштине изгласала је ово решење 24. октобра 1880. године са важношћу од дана потписа књажевог. Књаз Милан М. Обрадовић ИВ потписао је овај указ 28. фебруара 1881. Свакако је ова наплата била значајна када је о

њеном одобрењу морала Скупштина да одлучи.

У два наврата путујући по Србији, Велико Градиште је посетио и аустријски путописац Феликс Каниц. Приликом своје посете октобра 1887. године он је забележио да је председник општине био народни посланик Рафаило Михајловић. Међутим он је погрешно навео презиме Рафаиловић.

Путујући копном и реком овај славни путописац, на кога су се позивали многи каснији истраживачи, оставио је сацајан опис нашег града и живота у њему. Посебно га је импресионирала лепо уређена дуга чаршија за коју каже „да је уредила нека добра домаћинска рука“. Из тог времена из других извора остало је забележено колико се дуга борба водила око старе и нове чаршије. Каниц је био нарочито изненађен са лепо уређеним кућама и магазиама а ту је била и једна лепа кафана, беспрекорно одржавано свратиште за госте.

Каниц говори о Великој Пијаци а зна се да су све до II светског рата овде постојале две пијаце. Марвени трг на улазу у град и житни трг на обали Дунава. Нема сумње да се овде ради о житном тргу којег је сада прекрио парк испред садашње Скупштине општине која, као и парк, у то време није постојала.

Спомиње се и лепа црква која је саграђена 1847. године, а да је њен торањ био порушен у јаком земљотерсу који је овај град задесио 1879. године. Општина је за његову оправку три године плаћала инжењера, Пољака Кучинског.

У монотони живот и свакодневне бриге ненадано је дошла вест да ће на путу за Петроград и Москву Градиште посетити краљ који ће бродом туда проћи. У свим местима на обали Дунава почеле су обимне припреме да га са обале народ поздрави и пожели му срећан пут у далеку Русију.

Малолетни краљ Александар Обреновић из Београда, 10. јула 1891. године, је пошао бродом „Софија“ у пратњи краљевског намесника Јована Ристића и председника владе Николе Пашића. На целом путу био је одушевљено поздрављен од народа који је изашао у великом броју на обалу Дунава и махањем руку и

пуцањем топова и прангија давао изразе радости. Из Смедервског града грували су топови, а код Рама на обалу је изашао народ са црквеном литијом.

Али, Градиштанци су организовали посебан дочек. До Рама дошли су му у сусрет у посебним венцима и цвећем искићеном броду. На палуби је свирала музика а таласима реке проламала се песма Певачке дружине. Том приликом краљу је уручен писмени поздрав великоградиштанских грађана са изразима верности. Овај цветни брод краља јепратио од Рама па све до испод Пожежена.

И на кеју у Великом Градишту била је непрегледна маса света која је клицала „Живео“ и „Срећан пут“. Из цвећем и заставама окићеног града чуле су се прангије.

Дочека је било и у Голупцу и даље све до Кладова али нигде тако свечаног као у Великом Градишту, бележила је ондашња штампа.

Први светски рат

Сарајевски атентат Гаврила Принципа одјекуо је снажно и у овом крају. Све чешће се говорило и о могућем рату. Бројни бродови и шлепови заустављани су и претресани под сумњом не возе ли можда ратни материјал и војску.

Те 1914. године у градиштанском пристаништу приспео је путнички брод „Неретва“ које је као локал саобраћао на линији Београд – Велико Градиште, а путнички брод „Србија“ отпловио је за Прахово на редовној линији Београд – Прахово. Капетан брода „Мачва“ Живојин Минић примио је телеграм из Београда о злој судбини брода „Вардар“ као упозорење на опасност. Његов брод „Мачва“ као тегљач вукао је четири шлепа и путнички брод „Србија“ са обореним оцаком за који су са обе стране били привезани по један шлеп. Када је из Ћердапа допловио у близину Оршаве, зауставио га је аустроугарски монитор и нагнао наводно на преглед. Капетан Минић одбио је позив и наглим залетом пребацио се на србијанску страну Дунава и успео да доплови у

градиштанско пристаниште. „Србија“ се усидрила што је ближе могла обали, тик испред царинарнице. Док је још пристајала, Аустријанци су отворили пушчану ватру, а огласио се и први топ. Прва граната пребацила је брод и зграду царинарнице и пала у близини садашње улице Димитрија Обрадовића и експлодирала испод једне крушке. Од њене експлозије погинуо је власник куће.

Следеће гранате нису промашивале. Заривале су се по „Мачви“ и „Србији“. Топовске гранте летеле су и по граду али срећом нису нанеле већу штету. Много их је остало неактивираних. Две ноћи је пожар беснео пристаништем све док, 17. јула ујутру, Дунав у своја недра није примио испроваљивана корита и поломљене костуре уништених бродова. Потпољено је и осам шлепова.

Септембра 1915. долазе немачке трупе фон Макензена. Главни прелаз инвазионих трупа на овом делу фронта био је код Бајзаша и Рама.

У то време у Раму се налази *Девети пешачки пут* кој је био у саставу *Дунавске дивизије* који је имао задатак да брани Стиг и Млаву. Бројно и оружјем надмоћнији, Макензенови Немци лако су задобили овај положај иако се грчевито бранила свака његова стопа.

Сав материјал је уз дозволу аутора преузет из књиге „Велико Градиште“, аутора Жарка Живановића и Боре Радовановића

СПОМЕНИЦИ КУЛТУРЕ У ОПШТИНИ ВЕЛИКО ГРАДИШТЕ

(Регионални завод за заштиту споменика културе Смедерево)